

τηγορούμενον, ἐλλείπει καλυτέρου συστήματος δυναμένου νὰ κατανοηθῆ σφωῶς. Μὲ τὴν συσχέτισιν αὐτὴν κατέστη δυνατὴ ἡ ταξινομήσις τῶν συντακτικῶν αὐτῶν φαινομένων καθ' ὁμάδας. Εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι τὸ σύστημα τοῦ παραδοσιακοῦ Συντακτικοῦ, βασιζόμενον εἰς τὴν Λογικὴν, ἀποδεικνύει συγχρόνως καὶ τὴν ἀδυναμίαν του διὰ τὰς ἄνευ ὑποκειμένου προτάσεις καὶ ἐπικυρώνει τὴν ἀλήθειαν τῆς διαπιστώσεως ὅτι οὔτε ἀπὸ τὴν Λογικὴν ἐξεκίνησεν ἡ γλῶσσα οὔτε διεμόρφωσε τοὺς κανόνας καὶ τὸ σύστημά της σύμφωνα πρὸς αὐτήν.

Ἡ διερεύνησις ἐκτείνεται κυρίως εἰς τὰ ἀπολύτως χρησιμοποιούμενα οὐσιαστικά, τὰ ἐπίθετα, τὰ ῥήματα, τὰς ἐπιρρηματικὰς ἐκφράσεις καὶ τὰς ὀνοματικὰς προτάσεις. Ἐπὶ ἐκάστης ὁμάδος τῶν συντακτικῶν τούτων κατηγοριῶν συνάγεται ὅλη ἡ ποικιλία τῶν περιπτώσεων ἢ προκύπτουσα ἐκ τῶν κειμένων, ἥτις δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ σχῆμα ὑποκείμενον - κατηγορούμενον, καὶ διερευνᾶται γραμματικῶς, λογικῶς ἢ ψυχολογικῶς ὁ ἐλλείπων ἢ ὑπνοούμενος ἐκ τῶν συμφραζομένων συντακτικῶν ὅρος ὥστε νὰ ἀποκατασταθῆ ἡ δομὴ τῆς φράσεως κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ παραδοσιακοῦ συντακτικοῦ καὶ νὰ δώσῃ τὸν πιθανόν ἢ τοὺς πιθανοὺς τρόπους ἐρμηνείας. Ἄς σημειωθῆ ὅτι πλείστακις ἕνα σημεῖον στίξεως ἔχει μεγάλη σημασίαν καὶ ἀλλάζει τὸ νόημα, ἂν τεθῆ κόμμα ἀντὶ τελείας.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας του, ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ σ. πρὶν ἢ εἰς κάθε περίπτωσιν συναγάγῃ τὴν κρίσιν του προσφεύγει εἰς παρατήρησιν ἀναλόγων τύπων ἐκφράσεως ἀπαντωμένων καὶ εἰς τὴν ἄλλην Λογοτεχνίαν, διὰ τὴν πλήρη δὲ κατοχύρωσιν τῆς γνώμης του ἐλέγχει τὰ παρατηρήματά του παραβάλλων αὐτὰ πρὸς τὰς γνώμας πολλῶν ἐγκρίτων νεωτέρων γραμματικῶν ἀνδρῶν. Διεπίστωσα συσχέτισιν τῶν γνώμῶν του πρὸς ὁμοίας πλείστων ἄλλων μελετητῶν τοῦ συντακτικοῦ, εἰς τὰς σελίδας τῶν ἔργων τῶν ὁποίων κάμνει παραπομπὰς καὶ ἐξετίμησα τὴν ὀρθότητα τοῦ κριτηρίου του. Ἡ ὅλη διερεύνησις διεξήχθη μὲ σύστημα καὶ πληρότητα καὶ οἱ μελετηταὶ ἔχουν πλέον τώρα πρὸ αὐτῶν ὁμάδας φαινομένων ὁμοειδῶν, ἅτινα εἶναι συντακτικῶς, ἐπιδεκτικὰ ὑπαγωγῆς των εἰς τὴν παραδοσιακὴν σύνταξιν. Τοῦτο ἄλλως τε ὑπῆρξε καὶ ὁ σκοπὸς τῆς ἐρεύνης τοῦ σ. καὶ ἔχι ἡ ἀναζήτησις νεωτέρας μεθοδολογίας τῆς συντάξεως.

Μὲ τὸ πολὺμοχθον μελέτημά του, τὸ ὅποιον ἀπήτησε καὶ οὐχὶ ἀμελητέαν παλαιο-γραφικοῦ χαρακτήρος προσπάθειαν, ὁ Langholf ἀπέδειξεν ὅτι καὶ αἱ ἀνυπότακτοι συντακτικαὶ μορφαὶ τοῦ σιβυλλικοῦ Ἰπποκρατικοῦ λόγου τῶν Ἐπιδημιῶν δύναται ἐν πολλοῖς νὰ πειθαρχήσουν ἐντασσόμεναι εἰς τὸ παραδοσιακὸν συντακτικὸν σχῆμα καὶ νὰ κατανοηθῶν κατὰ τὴν πιθανωτέραν ἐκδοχὴν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

Γ. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, **Σοφοκλέους Οἰδίπους Τύραννος**, Κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ ἔκδοσις, Ἀθήνα 1978, σελ. 270, ἔκδ. Gutenberg.

Ἡ παρουσίαισι τῶν ἀρχαίων μας κλασσικῶν εἰς ἑλληνικὴν σειρὰν κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν ἐκδόσεων παραμένει διὰ τὴν φιλολογίαν μας αἴτημα καὶ χρέος. Ἡ πρωτοπόρος καὶ μεγαλεπήβολος ἐκείνη προσπάθεια τοῦ ἐγκριτοτέρου τῶν νεοελληνῶν κλασσικῶν φιλόλογων καὶ διδασκάλου τοῦ Γένους Ἀδμ. Κοραῆ μὲ τὴν περίφημον «Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην» του, δὲν ἠτύχησε νὰ εὕρῃ μιμητάς. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλόδοξος πρωτοβουλία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἐν ἔτει 1933, «νὰ συνελθῆ τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ» ἀπέβη σχεδὸν ἀτελέσφορος. Αἱ παρατηρηθεῖσαι ἰδιωτικαὶ δραστηριότητες εἰς τὸν τομέα αὐτὸν θεραπεύουν τὸν κερδῶν Ἑρμῆν μᾶλλον ἢ τὸν λόγιον, καὶ εἰς ἐλαχίστας μόνον περιπτώσεις ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν ἐκδό-

σεις κριτικὰς ἢ ἐρμηνευτικὰς ὑψηλῆς ἐπιστημονικῆς στάθμης καὶ ἀναλόγων ἀξιώσεων. Συνεπῶς, κάθε προσπάθεια κριτικοερμηνευτικῆς παρουσιάσεως ἐνδὸς οἰουδῆποτε κλασσικοῦ μας κειμένου, ὡς ἐν προκειμένῳ τὸ ἐν ἐπικεφαλίδι, πρέπει νὰ γίνεταὶ δεκτὴ μὲ ἀνυπόκριτον ἐνθουσιασμόν.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Δρος Γ. Μαρκαντωνάτου ἔκδοσις τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου τοῦ Σοφοκλέους ὑπῆρξεν ἰδιαίτερος εὐπρόσδεκτος, δεδομένου ὅτι ἡ τραγωδία αὐτή, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν φιλολόγων καὶ κριτικῶν, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους (πρὸβλ. Ποιητικῆ, 54a 24, 53a 11, 53b 7, 54b 8 κτλ.), ἀποτελεῖ τὸ κορυφωμα τῆς δραματικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ πλέον πολυσυζητημένον ἔργον τοῦ ἄττικοῦ θεάτρου, ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως εἰς τὸ βαθύτερον νόημα καὶ τὸ ὑπερχρονικὸν μῆνυμά του. Ἡ ἔκδοσις, ὅμως, αὐτὴ ὑπῆρξεν εὐπρόσδεκτος καὶ δι' ἓνα ἐπὶ πλέον λόγον, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ Οἰδίποδος Τυράννου περιλαμβάνεται εἰς τὴν διδακτέαν ὕλην τῆς Τρίτης τάξεως τῶν Λυκείων μας, καὶ, κατὰ συνέπειαν, ἐργασίαι τοιοῦτου εἶδους ἀποτελοῦν, εἰς τὸν χώρον τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας, πολύτιμα ἐπιστημονικὰ βοηθήματα διὰ τοὺς φιλολόγους μας.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὑπὸ κρίσιν ἔργου (σελ. 7—69) ὁ ἐκδότης συζητεῖ ὅλα τὰ προβλήματα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν χειρόγραφον καὶ παπυρικὴν παράδοσιν τῆς τραγωδίας, τὴν χρονολόγησίν της, τὸν μῦθον καὶ τὴν δραματοποίησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους. Ἐν συνεχείᾳ ἐξετάζει εἰδικώτερον τὴν δραματικὴν καὶ νοηματικὴν δομὴν τοῦ ἔργου καὶ ἐπιχειρεῖ ἐμπεριστατωμένην ἐρμηνευτικὴν ἀνάλυσιν. Παρουσιάζει τὰς σημαντικωτέρας ἐρμηνευτικὰς ἀπόψεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν προβληθῆ μέχρι σήμερον, καὶ ἐπιχειρεῖ, εἰς τὸ τέλος, μίαν βαθύτεραν διερεύνησιν τοῦ νοήματος τῆς τραγωδίας αὐτῆς τῇ βοηθείᾳ τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐπίσης, εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν περιλαμβάνονται ἡ ἐξέτασις τῆς δομῆς καὶ τῆς δραματικῆς διαρθρώσεως τοῦ ἔργου, τῆς συγκλονιστικῆς τραγικῆς εἰρωνείας του, καθὼς καὶ τῆς μετρικῆς μορφῆς του. Τὸ κείμενον ἔχει βασισθῆ εἰς τὴν ὑπάρχουσαν χειρόγραφον καὶ παπυρικὴν παράδοσιν ὡς καὶ εἰς τὰς σημαντικωτέρας ἐκδοτικὰς προσπαθείας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐπιχειρηθῆ μέχρι σήμερον, καὶ ἐκδίδεται ἀναμφιβόλως συμφώνως πρὸς τοὺς καθιερωμένους κανόνας τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς. Τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα εἶναι σαφές, ἀπλοῦν καὶ συνοπτικόν, κατὰ τὸ δυνατόν, κατηρητισμένον μὲ ἐκλεκτικὴν μέθοδον. Ἡ ἔναντι τοῦ κειμένου μετάφρασις ἔχει γίνεαι εἰς πεζὸν λόγον, ἐπιτρέψασα εἰς τὸν μεταφραστὴν νὰ προσδώσῃ εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἀρχαίου λόγου ἀκρίβειαν καὶ πιστότητα ἀξιοσημείωτον. Ὁ σχολιασμός τοῦ κειμένου ἀποκαλύπτει τὸν ἀξιόλογον φιλολογικὸν ὄπλισμόν τοῦ ἐκδότου, τὴν κριτικὴν του ἰκανότητα καὶ τὴν εὐρείαν βιβλιογραφικὴν του ἐνημερότητα. Διὰ τῶν σχολίων διευκρινίζονται δυσνόητα καὶ ἀμφιλεγόμενα χωρία τοῦ κειμένου, διαφωτίζονται δὲ πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ ἔργου διὰ τῆς ἀναλύσεως ἢ συμπληρώσεως δυσχερῶν ἐκφράσεων. Διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τῶν δυσκολωτέρων χωρίων παρέχονται αἱ μεταφραστικαὶ προσπάθειαι τῶν ἐγκριτωτέρων φιλολόγων, παλαιότερων ἢ νεωτέρων, ἡμετέρων ἢ ξένων. Ἀξιοσημείωτον ἐν προκειμένῳ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι Δρ Μαρκαντωνάτος παραπέμπει ἄνευ διακρίσεως ἢ προκαταλήψεως εἰς τοὺς ἔλληνας φιλολόγους, ἀπὸ τοῦ Γ. Μιστριώτου μέχρι τοῦ Ἰ. Κορδάτου, — πρᾶγμα ὑπερ δεικνύει τὸ ἀνώτερον ἐπιστημονικόν του ἦθος, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν του ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ του ἐρεύνῃ.

Πέραν, ὅμως, τῶν ἀνωτέρω γενικοτήτων, θὰ ἤθελον νὰ σημειώσω προσθέτως τὰς ἀκολουθούσας ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις :

1. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τῆς τραγωδίας αὐτῆς τοῦ Σοφοκλέους, ὁ ἐκδότης ἀναφέρεται διὰ μακρῶν εἰς τινὰς ἐξ ὠ τ ε ρ ι κ ᾶς ἐνδείξεις, ἐφ' ὧν βασιζόμενοι φιλόλογοι τινες προσπαθοῦν νὰ ἐντοπίσουν τὴν χρονολογίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου. Ὑπάρχουν, ὅμως, καὶ ἐ σ ω τ ε ρ ι κ ᾶ ἰ ἐνδείξεις σημαντικαί, προκύπτου-

σαι ιδίως ἐκ τῆς συγκριτικῆς φιλολογικῆς μεθόδου, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζονται μερικοὶ ἄλλοι διὰ τὴν χρονολόγησίν του.

2. Τὸ κείμενον τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς εἶναι προφανῶς ἀρτιώτερον τῶν ἀντιστοίχων προηγουμένων ἐκδόσεων Dain, εἰς τὴν σειρὰν Budé, καὶ Dawe, εἰς τὴν σειρὰν Teubner. Ὁ ἐκδότης εἶναι πολὺ προσεκτικὸς ἔναντι τολμηρῶν τινῶν «διορθώσεων» καὶ τηρεῖ μετὰ ἰδιαιτέρας προσοχῆς τὴν ἀρχὴν τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὴν lectio tradita, πρᾶγμα ἰδιαιτέρως ἐπιβεβλημένον εἰς τὴν ἐκδοσίν τοῦ Σοφοκλείου κειμένου. Τὸ apparatus criticus, ὅμως, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι εἰς τινὰ σημεῖα ἐκτενέστερον καὶ περιεκτικώτερον.

3. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα τῆς μεταφράσεως, ἰδίᾳ εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν χορικῶν, θὰ ἠδύνατο ἡ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου νὰ εἶναι ἔτι περισσότερον ἐλευθέρα, διὰ νὰ ἀποβαίῃ ἀμεσώτερον κατανοητῆ. Αἱ ἐντὸς τῶν παρενθέσεων ἐπεξηγήσεις ἔπρεπε, ἐπίσης, νὰ εἶναι συχνότεραι, ὅπου ἰδίως ἀπαιτεῖται πρόσθετος διασάφησης τῆς ἐννοίας.

4. Εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀνάλυσιν τῆς τραγωδίας, ἡ συμβολὴ τοῦ Δρος Μαρκαντωνάτου εἶναι ἀναμφιβόλως σημαντικῆ. Συμφωνοῦμεν μὲ τὴν τελικὴν θέσιν τοῦ ἐρμηνευτοῦ (σελ. 51 κ. ἐξ.), ὅτι εἰς τὸν Οἰδίποδα Τύραννον συμβολίζεται ἡ τραγικὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος συντρίβεται ὑπὸ τῶν παγίδων τῶν θεῶν. Ὅσον, ὅμως, καὶ ἂν ἡ συντριβὴ του αὐτῆ εἶναι βαρυτέρα, ὅσον καὶ ἂν ἡ ματαία μάχη του μὲ τὸ «παράλογον τῆς ζωῆς» φαίνεται περισσότερον ἀπελπις, τόσον ἐντονώτερον παρουσιάζεται τὸ τραγικὸν μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου. Ἰδιαιτέρας, ὅμως, σημασίας καὶ ἄξιον νὰ τονισθῇ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Οἰδίποδος εἶναι τὸ ἡρωικὸν του σθένος καὶ ἡ ἀδιάλλακτος ἐπιμονὴ του νὰ μάθῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα διὰ τὴν ὑπαρξίν του, νὰ ἐξιχνιάσῃ καὶ ἀποκαλύψῃ ὅλας τὰς πτυχὰς τῆς ἀληθείας, μολονότι ἀπὸ τινος στιγμῆς καὶ πέραν συνειδητοποιεῖ οὗτος, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν πτυχὴν τῆς ἑλλοχεύει ἀδυσώπητος ἡ συμφορὰ. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ γνῶσις δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ὅτι φέρει τὸ κακόν, ὅσον πικρὰ καὶ τρομερὰ καὶ ἂν εἶναι. Ἀντιθέτως, τὸ νὰ γνωρίζωμεν ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερα, τὸ νὰ ἐφυσυχάζωμεν «βολεμένον» εἰς τὴν ἐνσυνείδητον ἀδράνειάν μας, αὐτὸ ἀκριβῶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ χειροτέρα προοπτικὴ διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

5. Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου αἰσθητῆ εἶναι ἡ ἑλλειψις «πῆλαιος πραγμάτων», ὡς καὶ ἡ παράθεσις, διὰ πλήρων ἐνδείξεων, τῆς ἐν τῷ ἔργῳ ἀναφερομένης πλουσίας βιβλιογραφίας.

Περαίνοντες ἐπιθυμοῦμεν καὶ αὖθις νὰ τονίσωμεν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς ἐκδόσεως διὰ τὴν φιλολογίαν μας καὶ νὰ συγχαρῶμεν τὸν Δρα Μαρκαντωνάτον διὰ τὴν ἀξιόλογον ἐργασίαν του Ἡ μεθόδου τῆς κριτικῆς καὶ ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἐκδόσεως καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐκτενὴς εἰσαγωγὴ τῆς ἐπιτρέπει τῷ ὄντι εἰς τὸν μελετητὴν νὰ μετακινήθῃ χρονικῶς καὶ νὰ ἀκροασθῇ τοὺς ἐξαισίους—στοχαστικοὺς καὶ συναισθηματικοὺς—κραδασμοὺς τοῦ μεγάλου δραματογράφου, ὅταν οὗτος ἐδραματοποιεῖ τὸν «μῦθον» τοῦ Οἰδίποδος, τοῦ τραγικοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν. Ἄς εὐχηθῶμεν ὅπως ἡ ὑπὸ κρίσιν ἐκδοσις ἀποτελέσῃ τὴν ἀφετηρίαν διὰ τὴν κριτικοερμηνευτικὴν παρουσίαν καὶ ἄλλων κειμένων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας. Ὁφείλομεν, ἐπίσης, νὰ μὴ παρασιωπήσωμεν ὡς ἀσήμαντον τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος ὅστις ἀνέλαβεν τὴν δαπάνην διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς καλαισθήτου αὐτῆς ἐκδόσεως, ἐγγράφει μίαν εἰσέτι θετικὴν προσφορὰν εἰς τὸ πλοῦσιον ἐνεργητικόν του εἰς τὸν τομέα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων· εἶναι διὰ τοῦτο ἄξιος θερμῶν συγχαρητηρίων.

Π. Γ. ΦΟΥΓΙΑΣ, δ. φ.

τ. Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας
ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ἀθῆναις Ἀμπέμας